

ТРИБИНА: РЕЧНИК ПОЈМОВА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ И АРХИТЕКТУРЕ. ТОМ III, Л–О

Главни и одговорни уредник **Милан Лојаница**; уреднице **Љиљана Стошић**, **Јелена Давидовић Коларов**,
Београд: САНУ, Одељење уметности: Завод за уџбенике, 2023.

Уредници области: академик Миодраг Марковић, средњи век; др Љиљана Стошић, нови век; Жана Гвозденовић, модерна уметност; др Дијана Милашиновић Марић, архитектура и примењена уметност; Нина Крстић, уметничке технике и материјали, теорија ликовне форме

FORUM: DICTIONARY OF TERMS IN FINE ARTS AND ARCHITECTURE. VOLUME III, L–O

Editor-in-Chief **Milan Lojanica**; Editors **Ljiljana Stošić**, **Jelena Davidović Kolarov**, **Belgrade: SANU, Department of Arts: Institute for Textbooks, 2023.**

Field Editors: Academician Miodrag Marković, Middle Ages; Dr. Ljiljana Stošić, Modern Era; Žana Gvozdenović, Modern Art; Dr. Dijana Milašinović Marić, Architecture and Applied Arts; Nina Krstić, Artistic Techniques and Materials, Theory of Visual Form.

UDK: 72/76(031)(049.32)
COBISS.SR-ID: 160318729

На трибини Библиотеке САНУ организованој 6. фебруара 2024. год. о трећем тому *Речника појмова ликовних уметности и архитектуре* говорили су: у име академика Милана Лојанице академик Мрђан Бајић, академик Миодраг Марковић, др Љиљана Стошић и др Дијана Милашиновић Марић.

Најновији трећи том *Речника појмова ликовних уметности и архитектуре*, тзв. *Плава књига*, из штампе је изашао крајем протекле године, на велику радост, понос и дику свих чланова редакције као и издавача. Баш према плану, пројекцији динамике објављивања, три године након другог тома објављен је и овај трећи, као резултат концентрисане енергије, знања, полета и сажимања искуства целокупног уређивачког тима који, након деценије од објављивања првог, већ ухорано граби ка следећем, четвртог.

Уредник Трибине БСАНУ академик Миро Вуксановић, представљајући тему приметио је да су речници изузетно важне књиге које баштине укупно искуство од првих написаних речи до нашег памћења, књиге које се могу читати где год да се отворе, било са средине, с краја унатраг, одакле хоћемо, да бисмо у њима нашли увек нешто занимљиво, корисно, нешто што нас може подучити, заинтересовати, подстакнути.

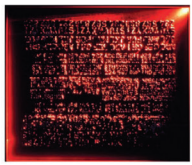
Како би се појаснила генеза пројекта, у излагањима је истакнуто да и поред тога што је српска енциклопедистика зачета крајем 19. века, брига о речима, појмовима из области културе, уметности, хуманистичких наука у извесној мери је остала ван фокуса, да би постепено, осамдесетих година двадесетог века, био исказан енергичан став о неопходности рада у овој области. Тадашњи чланови Академије, протагонисти модерне у оквиру Одељења за ликовне и музичке уметности САНУ, окупили су се око идеје да се прати, бележи, систематизује активност на артикулацији лексичког фонда српског народа, посебно да се он богати речима које недостају, а које су резултат тумачења нових потреба, уметничких феномена, терминологија и појава. Према речима главног и одговорног уредника академика Милана Лојанице (како је то предочио актуелни уредник Речника академик Мрђан Бајић), око поменуте активности окупило се више

сарадника, стварајући један стимулативан интелектуални амбијент међусобних контаката, разговора, расправа, што је значајно обогаћивало позитивну климу културних догађања карактеристичну за период осамдесетих година у Београду и Србији.

У каснијем периоду активност на Речнику је њава, да би наново била покренута са новонасталим Одбором који прихвата да, са значајне временске дистанце, сагледа урађене материјале, садржински их догради, преуреди, по потреби трансформише, ажурира, стилски и језички балансира. Тај обиман и захтеван посао изнео је нови уреднички тим који потписује три издата тома Речника (први том А–Ђ, 2014, други том Е–К, 2020, трећи том Л–О, 2023), а уз поновно активирање дела некадашњих и низа нових сарадника, међу којима је већина еминентних, али и много младих стручњака. Идеја континуитета, уважавања и, са пуном пажњом, усавршавања урађеног, као и след

Б. Нунес, Ласерски репер (2008)

роватном бриком. Među umjetnicima koji su stariji do sada u ovom mediju izdaju se B. Нунес, Ш. Пекс, А. Нунес и А. Јергенс. ПИТ: Kallard, T., *Laser Art & Optical Transformations*, Daitsburg, 1979; Tribe, M., Jara, R., *New Media Art*, Köln, 2007; Almedilid, D. A. M., „Dynamics of Laser in Contemporary Visual Arts: The Research Protocol”, *Research Ideas Outcomes 2, Open Access Journal* (November, 2016); Almedilid, D. A. M., *Reconstructing the Neural Dimension Role in Interactive Arts*, Leonardo 50/2, „Open Access Journal” (2017); Ma, Y., Vicet, A., Krzempek, K., *State-of-the-art Laser Gas Sensing Technologies*, Basel, 2020.

ЛАСЕРСКА УМЕТНОСТ (од лат. *laser*, скраћ. од *Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation* – апарат за pojačavanje светлосних таласа) – коришћење ласерске светлости као главне атрибуте уметничког дела. У њу, у ласер се обично комбинује са другим медијима попут музике. Најранији примери употребе а, у, и забележени су сепедесетих година XX века када су се помоћу ласера добијали холограми. Након тога, уселиле су оптичке трансформације или дифракције облика. Оптичке трансформације добијале су пројектованом ласерске светлости кроз развојне отворе, чим је крајњи резултат привлачан на екрану. За а, у, посебно су важне ласерске уметничке представе популарне међу европском уметничком пољем од 1980. године. Исте године измешени је *holoprojection*, апарат којим се помоћу ласера вршило привлачање зрака на одвијачу површину, од које су она настајали облици рефлектовани на зидовима или екранима. Од сепедесетих година XX века у уметности је била популарна употреба ласерских светлосних снопова. Открилаке у исто време измешали су и ласерски филм и ласерски фотографирање. Ласерска уметност у почетку није могла да пронађе јасне, конкретне представе, тако да су у раним данима то најчешће биле апстрактне структуре, док се данас, захваљујући развоју технологије, помоћу ласера могу добити прикази речи, слика и анимација. Велики помак у развоју а, у, била је појава стереоскопске 3D ласера, од које је систем ласерске пројекције организован тако да ласерски снопови иду прима ова она посматрача помоћу укупношћо поправљених холограма. Добијања слика ствара утисак тродимензионалног објекта који може бити у боји. Ласерска уметност још увек је уметничка грана у настанку. Поне могућности напредовања показује се у савременој будућности, јер се технологија узвраћа несе-

ЛАСИЦА (лат. *Mastella nivalis*) – граховка зрнка из породице куза, дугачуког главе с малим заобљеним шупима, надувакоме главог тела дугот око 20 см, крајњак ногу са отирним капама и дугот репа, у којем се налазе вишње жељезде које нуке секрет итеритријатног мириса као средство заштите. Форми ласице тела преврнути су иренекстесифицира а доњи делови краком (тако цело краком постаје бело). Живу у лоповима и шумима, хранише се ситним сискарма (ишеници, кртице, жељезде, популарници), конопама, малим птицама и жабама. У старом Риму и раније средњовековној Европи држави је у домаћинствима да би ловила ишенице, али су у тој улози због телне укротљивости заменили мачка и твора. Врло брза и окретна, креће се у скоковима, а у лопу или преа отапоноу успирава се на задње ноге како би осматрала окружење.

Због својих особина и близине људским стаништима врло рано је ушла у народни фолклор и легенде. Планије Савири у „Ласерици пројект” (77) помиње а, као једину животињу која може

Ласица мајора ишеницима, Албертинска бестијарија (19 век), Албанија, Универзитетска библиотека

Ластама и избриво биле слично асистиру, надирене загаром паркови био 1900, министар Сударица, Богородина црква

да убије **ВАСИЛИСКА** (а.). Пошто је убијала својим мирисом, била је у негову развоју. Римску легенду касније прекупоној средњовековне латинске књиго о правни и легендарни животињама. Већ у *Бестијарију* Исидора из Севиле (почетак VII века) легенда је допуњена наводом да а, бележа у јаким ласицама негову чврштини на скоконишта и убоја га. У илустрацијом бестијаријом из средњег века за преставу ласицама готово увек се јавља и а, која га наводи (Албертинска *Бестијарија* крај XII века), а сличне представе срећу се и у западноевропској грађањини XVI и XVII века (М. Герард, *Бестијарија*, а. Басоне у *Васкулуму и ласицама*, *Европске басне*, Брисел, око 1567). У српској средњовековној уметности а, у управљена на задњим ногама јавља се на романтичном рељефном надгробном западном портала Богородичине цркве у Студеници, наспрам представе избривог бића сличног ласицима (око 1190).

У Леонардовом *Бестијаријуму* појмову се обично или мала а, (*Mastella nivalis*) и велика а, или *herosimus* (*Mastella erminea*). За прву је пружет Плинијеве наред о а, у Васкулуму са ласицама да а, убоја чудовиште у његовој јабљини мирисом расте у мохрама. Херосими је наведен као пример укротљивости и чистоте, на основу које се представља херосима у науци Честитије Галарани на Леонардовом слици *Ласта* с херосимима из Музеја у Кракову најчешће тумачи као симбол чистоте и скромности. Слика је настала око 1490, приближно у исто време када и Леонардов пртеж из Флоренцијом музеја Универзитета у Кембриџу који приказује херосима како се предаје лопују ве ашени да се испрва. Као симбол чистоте и скромности, херосими је наставан и на португалској драми *Ешпањелс Е*, у њеним према припадником П. Гаури (око 1585, Лондон, Хетфорд хаус, Краљевска резиденција). Криво од а, с главном украшеним драматима јавља се на алексијан портретима лозне реинесансе као симбол плодности – аналитичка за трудице (Л. Лото, Пармидино, П. Фонтана).

Среће се и као модни детаљ и статури симбол, обично отворит око врата или окрен о стубу. Тај асистиру је много чешће од краког куног или саврше животиња средњег а., па је у историји костюма познат као *свајило* или „крако од бива”.

ПИТ: *The Natural History of Pliny*, II, London, 1835; *The Book of Beasts*, being a Translation from a Latin Bestiary of the Twelfth Century, New York, 1954; Hunt, J., *Jewelled Neck Furs and Faldpeltz*, *Fashions*, 21 (1983); *Scritti Inediti di Leonardo da Vinci*, Milano, 1974; Loschek, I., *Accessories: Symbolik und Geschichte*, München, 1993; *Leonardo da Vinci con Leonardo*, Milano, 1996; Maccacchi, I. M., „Woads and Pregnancy in Renaissance Italy”, *Renaissance Studies*, 15/2 (2001); Sherrill, T., „Fleas, Furs, and Fashion: Zibellino as Luxury Accessories of the Renaissance”, *Medieval Clothing and Textiles*, 2, Woodbridge, 2006; *The Etymologies of Isidore of Seville*, Cambridge, 2009; Town, E., „George Gower: Portraiture, Metem, Serious Painter”, *The Burlington Magazine*, 162/1410 (2020). М. Мар

ЛАСТА (лат. *Nivanda rusticus*) – птица сепица која је због питањом широкта, хитрости, високог лета и једноставног материјала за гнездо од данина снаграна весиљом прелама, симболно ва-

Преставу држави (Lustana) и ласици, детаљ збирке слика (око 1600. год. пре н. е.), Сантосино

постављених узуса, остала је окосница у раду свеколиког промишљања у овим вредним књигама.

Према речима академика Лојанице, „Црвена нит која повезује све текстове у књижи је феномен ликовног изражавања и визуелне комуникације. Концепцијским приказом, објашњенима и тумачењем појмова ликовне уметности и архитектуре, заправо траже се одговори на три основна питања: Питање шта је у самој природи ове групе уметности, шта су њихове карактеристике и која су им својства, на крају и какве су им функције?...

Полазећи од изложеног става да ликовне уметности и архитектуру повезује иста супстанца, редакцијско уверење је било да ће се једна група појмова у овим књигама боље осветљавати другима јер (да парафразирамо Елиотово учење) ниједна се уметност не може сасвим разумети без њеног односа са другим блиским уметностима и делатностима у њиховој историјској повезаности. Отуда и сама одлука о наслову ове књиге....

Што се садржаја и текстова тиче, они су у овим књигама најпре структурирани по целинама: антика и средњи век, нови век, модерна, у целини архитектура и никако не на крају општи појмови уметности. Иначе, регистар појмова обухвата појмове и садржаје који се тичу историје и теорије дисциплина, термине који се тичу значења и тумачења дела, оне везане за иконологију, иконографију, и семиологију, потом садржи и термински и тематски корпус који се непосредније тиче средстава изражавања, техника и технологија у стварању дела, ту су и појмови који се тичу својстава уметничког позива, живота уметника и његовог рада, тајни заната, наручиоца, тржишта, јавности, признања итд., а има и појмова који су из рубних зона

области именованих уметности, или су чак ван њих, али помажу идентификацији садржаја и размера поља шире ликовне културе. Све заједно, на окупу су садржаји повезани у целину на начин слагања мозаика или колажа састављеног од делимично сродних, сличних, али и веома различитих, хетерогених делова, а ипак делова истог језика, језика ликовних уметности и архитектуре”.

Једна од уредница Речника Дијана Милашиновић Марић потцртала је важност начина рада. „Током рада на Речнику методолошки се искристалисало неколико фаза које је требало проћи, и то увек уз добру припрему, како би се дошло до најбољег резултата. За сваки од томова било је неопходно прочешљати много раније урађен азбучник, допунити га речима, нарочито из области архитектуре која је била најслабије заступљена, ивести нове појмове као одраз кретања у уметности и архитектури, да би се савремени мисаони европски и светски токови на активан и суштински начин уткали у домаћу уметничку теорију и афирмисала пракса која је увек део светских кретања, макар и у локалним међама. Такође је било неопходно обухватити и предочити битне елементе разноликих стилова као што су: еklekticizam, експресионизам, класицизам, минимализам, нео стилови, потом покрете и правце као: еколошка уметност, нови брутализам, нови формализам, архитектонске групе, опште и појединачне појмове као: мегалополис, естетика, модуларна координација, линеарни град, орнамент, едикула, коридор, ниша, носач, окулус, или неке новије као: јединица суседства, кондоминијум, идеални град.... За писање одредница у другом и трећем тому ангажовани су стручњаци – историцарке уметности као и архитекти и архитекткиње. Њихов допринос Речнику појмова ликовних уметности и архитектуре јесте немерљив,

јер, осим што су фактографски обрадили одређени појам, у њега су унели и своје, дуго година неговано, знање и искуство, на тај начин изванредним запажањима и поређењима богатећи наш Речник.

За писање одредница у другом и трећем тому ангажовани су стручњаци: колегинице историчарке уметности др Марта Вукотић Лазар и др Тијана Борић, као и архитекти и архитекткиње: др Божидар Манић, др Владимир Мако, др Саја Косановић, др Милица Милојевић, др Александра Мокрањац, др Ана Никовић, др Марко Николић, др Ђорђе Алфировић, др Игор Марић и др Мирјана Ротер Благојевић, која, на жалост, није више са нама.

Квалитету урађених одредница доприноси зацртано настојање уредништва и писаца да се појмови, где год је то било могуће, повежу са примерима из српске уметности, историје, културе, архитектуре, чиме се на једном ширем термилошком и суштинском плану упоредно афирмише и вреднује национална култура, што представља важан допринос у свеколиком смислу.

Написане одреднице пролазе потом низ прегледа уредника области, уредника целине Речника, глобалног лексикографског сагледавања, лектора, коректора, до нивоа усаглашавања заступљености појединих области, упутница и др. У овој фази веома је важан визуелни материјал као подршка или потврда написаног, пажљиво одабран из огромне базе доступних илустрација из књига, музеја, галерија, са интернета, из личне архиве оформљене током година рада или путем забелешки са путовања и посета знаменитим местима. Свака фаза рада анализира

се, коригује, допуњује, усмерава, потврђује и договара у тиму. У овом изванредно динамичном и креативном, дугом процесу учествују сви чланови редакције, одговорни уредници, писци, градећи простор будуће садржински изузетно обимне и богате књиге која потврђује тезу о заносној привлачности коју знање, изазвано знатижељом немирног људског духа, доноси. Још у петом веку пре наше ере Сократ се питао да ли имамо других средстава осим луцидности и храбрости у стремљењу ка знању? Знањем се појединац активно укључује у друштво, преузима различите друштвене улоге, оријентише се у њему, знање унапређује све области човековог живота. У технолошкој ери, када се полемише о превазиђености штампаних издања, речници оваквог карактера и изгледа, који баштине знање, говоре супротно, јер и у сфери виртуелног вештачку интелигенцију хранимо управо подацима из књига ”.

У складу са лексикографски прецизно дефинисаним садржајем и значајним обимом јесу и маркантан формат, дизајн и опрема Речника (дизајн Драган Тадиновић), који по квалитету одабраног слога, прелома, фотографијама, штампани, јесте пандан светским репрезентативним издањима, како садржински, тако и визуелно. Нарочито су печатљиве и препознатљиве насловнице, које речито указују на садржину. Сваки том је у различитој боји: наранџастој, љубичастој, плавој, нијансама које као да потцртавају симболику којом зраче, шаљући поруке оптимизма, достојанства, рада и стваралаштва.

Уредница Љиљана Стошић у свом излагању је истакла: „Када се једном уђе у велики животни посао, то је исто као када се ступа у озбиљну везу, престајете да мислите колико

ће то да вас кошта или колико ћете угледа тиме евентуално стећи, а важна постаје само будућност заједнице, а не њена пропаст”.

Такође је потцртала: „У оно што блиска будућност доноси сада не можемо да проникнемо, али основна дигитална писменост обећава проходност и доступност која ће превазићи географске, језичке, политичке и све друге ограничености и баријере. Уз помоћ вештачке интелигенције и серверске контроле биће могуће допуњавање, мењање и исправљање првобитних текстова и илустрација без покретања компликоване и скупе штампарске процедуре. То ће се односити како на цео корпус Речника тако и на све његове посебне одреднице, а претраживање ће бити могуће са било ког места, а не само од куће или у библиотеци. Првобитна, дуго сањана и стварана матрица Речника у пет томова постаће, сва је прилика, нека врста прве слободне српске ликовне енциклопедије и историје архитектуре. Када смо улазили у овај дугорочни пројекат никоме није падало напамет докле се може стићи, упркос неочекиваним и незамисливим ситуацијама којима нисмо господарили. Са објављеним трећим томом Речника урађено је 3/5 посла, али урачунамо ли ту и већ урађено за четврти и пети том, тај сегмент већ у овом тренутку премашује 2/3 замишљеног Азбучника...

У оквиру овог кратког извештаја о урађеном и ономе што тек има да се уради на Речнику, треба поновити и чињеницу да рад на речницима никада није и не може бити обичан посао, а рад на специјалистичким речницима уопште и није рад, а није ни посао, он је више и од посла и од рада, он је чиста уметност пропуштена кроз историјско сито. Задовољство ми је и привилегија да на крају кажем и то како су најзначајнија имена из разнородних области ово не само приметила него и јавно саопштила, поделивши своју оцену са нама и са целокупном културном јавношћу у тренутку када смо се питали да ли она још постоји. Хвала им! Наша прва три тома Речника већ сада делују некако препознатљиво, као и преостала два тома која се тренутно пишу и за штампу припремају. Згодан је тренутак да се каже да тако изгледа нешто што се испрва чинило сасвим немогућим и у некој угледнијој, а камоли у нашој средини, а сада се тако лако отвара и постаје сасвим извесно и могуће.

Још мало, и наш Речник појмова ликовних уметности и архитектуре постаће у правом смислу заоставштина за будућност у пет замашних томова који ће се листати и на дисплеју. Самим тим, он ће се, као и свако живо биће, отуђити од нас и почети да живи једним сасвим новим и само својим животом. Једва чекамо и настављамо да радимо као да ћемо сви баш све да дочекамо”.

„Па ипак, штампање књиге је само предуслов активности које тек долазе њеним коришћењем. Ова врста литературе рачуна на активног читаоца, спремног на примену сазнања, па и авантуру самосталних допуна тих сазнања. У тој личној активности читалаца, појединачној и шире распрострањеној у миљеу, скривају се прави ефекти читавог претходног труда. Зато нека сазнања у која води ова књига, њен први том, потом други и трећи, а онда и још два који следе, буду подстицај интензивнијим комуникацијама између актера у кругу ширег поља уметности, као и између уметности и науке, па и између уметности и других делатности, с којима би се, нека то буде што скорје, у нешто повољнијим околностима, сви могли наћи на неким новим недељивим платформама заједничког деловања.”, запажања су главног уредника трећег тома академика Милана Лојанице.

Речник појмова ликовних уметности и архитектуре, по карактеристикама, уложеној енергији, знању, форми, као и порукама које садржи, представља капитално штампано издање које у културолошком смислу оваплоћује подухват круцијално важан за српску интелектуалну средину, и то како за активне стручњаке, заинтересовану ширу јавност, тако и за нове генерације које у Речнику имају широку и квалитетну базу за даљу надоградњу и комуникацију. Правилно схватање појмова умањује могуће неспоразуме и неразумевања јер језик преживљава промене, метаморфозе, па се догађа да често не можемо прецизно да тумачимо текстове из ранијих епоха. Следи да ће и тумачења нашег Речника једног дана припадати „епохи”, те ће управо овакви речници омогућити да се поједини важни појмови савремене баштине и наслеђе тумаче у временском контексту и континуитету са прошлим, садашњим, а за будућа времена.

Дијана Милашиновић Марић
др историје уметности, ванредни професор